

Zázračné verzus banálne udalosti všedného dňa

Luboš Bendzák:
Pohreb andulky a iné udalosti dňa
Levoča: Modrý Peter, 2015.

Matúš Mikšík:

Na úvod by som mal pomerne elementárnu otázku: Čo v tebe táto Bendzákova knižka básní zanechala? Ja mám totiž pocit, že z jej čítania odchádzam vlastne nepoškvrnený. Možno teda začať úvahou na tému, či stačí zaznamenať realitu a potom ju nechať tak na to, aby vznikla poézia. Zdá sa mi, že druhý plán akoby tu absentoval – totiž, keď Strážay niekde píše, že plot treba natrieť, ale potom to už bude iný plot, nehovorí, samozrejme, len o plote, ale je za tým niečo viac. Alebo keď Laučík píše o dozrievaní brusníc, myslí zároveň aj na dozrievanie zberačov brusníc. U Bendzáka v tomto prípade akoby išlo len o deskripciu a ozvláštnenie, ktoré má textom pridávať na „poetickosť“, vnímam ho vo veľkej miere ako samoúčelné. Výsledok – najmä časť *Mapa mesta* – sa mi potom javí ako veľmi prostý, až banálny, a to aj s prížmúrením oboch očí nad tým, že existuje aj poézia všednosti.

Juraj Briškár:

Bendzákova kniha je naozaj plná deskripcií takých javov, ktoré sú chápané ako všedné. Za všetky spomeňme: „*Ona pozerá televíziu / on nakrújal v kuchyni čabajku*“ (s. 36). Autor sa nevyhýba ani prejavom sentimentality, deminutívam ako „*dievčatko*“, keď žobre na strane tridsaťsedem v básni *Ikona* (s. 37). Tvoju výhradu chápem tak, že ti v jeho textoch chýba viac tvarových zásahov, arteficiálnych signálov, ktoré by umožňovali prečítané zvýznamniť či aspoň odlišiť text od opisovaného predmetu.

Poznanie v Bendzákových textoch je relatívne subtile, lebo sa výraznejšie nedištančuje od toho, o čom vypovedá, nevydeľuje sa od opisovanej každodennosti, ale samo je tiež každodenným javom, a teda súčasťou toho, čo sa opakuje. Takáto poézia sa potom môže javiť ako samozrejma, „banálna“ rovnako ako to, čomu sa venuje, zostáva prehliadaná ako

obraz muža, ktorý v už spomínanej básni „*lúska slnečnicovej semiačka a čaká / lebo nič iné nevie*“ (s. 37). Ak si teda v úvode kladieš otázku, „či stačí zaznamenať realitu a potom ju nechať tak, aby vznikla poézia“ moja odpoveď je „áno“, prosté ako ten obraz. Tento zdánlivo jednoduchý krok však na druhej strane predpokladá priznať čosi, čo nie je jednoduché, lebo to potom nedovoľuje konať obvyklým spôsobom. Znamená to priznať, že žijeme v umeleckom diele a nič iné ako zázraky vôkol nás vlastne nie je. To, že ich nevidíme, neznamená, že nie sú, len sme si na ne zvykli.

V Bendzákových textoch je toto poznanie preukázateľne prítomné. Prejavuje sa už v jeho nezvyčajne veľkej dôvere v „banalitu“, aj v tom, že ku skutočnostiam, nech už sú akékoľvek, nepristupuje hrubo, ako k praktickým veciam. Radšej je smiešny a nasadí si „*čierny klobúk*“ a nakreslí karnevalovú „*jazvu na líci*“ (s. 26), než by sa tých, o ktorých sa vyjadruje, či už sú to ľudia, alebo veci, dotkol.

Krajným prejavom opačného prístupu je, myslím, literatúra typu science fiction. V nej je autorský zásah dovedený do karikatúrnych dôsledkov. Pretože autor nevidí a nechápe, skonštruuje si inú skutočnosť, aby v nej dôsledkom tohto deficitu unikol. Predstava, že miliardy rokov vytváraná vec nie je pre kohosi dosť zaujímavá a chce ju zložito laboratórne substituovať a generovať je podľa mňa bizarnejšia než „*zubná kefka dalajlámu*“ (s. 56).

M. M.: Nemyslím si, že by som ja osobne mal problém „priznať, že žijeme v umeleckom diele a nič iné ako zázraky vôkol nás vlastne nie je“, ibaže – v momente, keď to potenciálny čitateľ Bendzákovej zbierky naozaj prizná, ako obstojí samotná jeho poézia? Nie je potom takýto typ básne iba „literatúrou pre nevidiacich“? Samozrejme, nemyslím to nejako dehonestujúco, práve v prípade, že Bendzákove

básne takto niekým pohnú, teda ho upozornia na „možnosť vidieť“ a „nepovažovať samozrejme veci za veci samozrejme“, dá sa povedať – pomerne zjednodušene a azda so surovosťou vo vyjadrení, ktorá poézii až tak nesvedčí – že básne splnili účel. Ale čo s nami – s tými, ktorí Bendzákove básne považujeme za banálne práve z toho dôvodu, že sme si neobyčajnosť zdanlivo banálnych momentov, ktoré autor opisuje, už dokázali všimnúť a uvedomiť aj bez neho? Rozumiem tomu, že aj v najbližšom okolí človeka je množstvo fascinujúcich vecí, ktoré prehládame tým viac, čím častejšie s nimi prichádzame do kontaktu – toto je však spôsob nazerania na veci, na ktorý ma už upozornili práve tvoje knihy *Sprievodca nezrozumiteľnosťou* a *Poetika zmyslového vnímania*, preto azda nemám v konečnom dôsledku pocit, že Bendzákova zbierka je „dobrá“ – jednoducho preto, že som sa skôr dostal k tvojim knihám, ako keby mi ako celok (zámerne nehovorím o jednotlivostiach) nemala čo ponúknuť, respektíve teda nemám pocit, že by šlo o niečo obdivuhodné (a áno, mohli by sme sa týmto znovu vrátiť k myšlienke obdivuhodnosti „obyčajných“ momentov, vecí a javov, ale to by sme sa v debate zacyklili).

Skúsme si pracovne – pre účely tohto dialógu – rozdeliť poéziu na takú, ktorá komentuje priamu realitu, a tú kreujúcu takpovediac „nový svet“ preskupením entít a javov, čím vytvorí nové súvislosti. Odhliadnime pritom od toho, že druhý typ by len znovuobjavoval súvislosti, ktoré už kedysi dávno existovali ako pevná súčasť jazykovo pomenovaného sveta – ako o tom uvažuje Owen Barfield v knihe *Básnická reč* –, čím by sme sa obľúkom do iného časopriestoru iba vrátili k tomu, že poézia len komentuje už „dôverne známy“ svet. Pre názornosť by som si tu vypomohol analógiou z výtvarného umenia, kde sa dá hovoriť o dichotómii figurálna/nefigurálna maľba. Bendzákovu zbierku môžeme zaradiť asi do prvej kategórie (poézia, ktorá komentuje objektívnu realitu), trebárs so Strážayom, čo však s takými tvorivými typmi ako Válek alebo Krasko? Čo s celým symbolizmom a post-symbolizmom, ktorý je pre našu poéziu kľúčový, ako o ňom hovorí Milan Rúfus (text *Regenerácie symbolizmu v slovenskej poézii XX. storočia* v Romboide 4/1969)? Čo s poéziou, ktorá „tvorí svety“? Ešte aj v rámci Trnavskej skupiny je celkom zreteľný tento tvorivý protiklad na typoch Stacha, absolutizujúceho obrazivo, a látkovo pre-siaknutého Mihalkoviča.

Navyše, aby som nenechal bokom poznámku k žánru sci-fi, podľa môjho názoru je tento žáner podobný typu imaginatívnej poézie (v istom zmysle analogicky ako nefigurálna maľba), teda vytvára „nový svet“ – áno, „substituuje a generuje“ niečo, čo dovedy neexistovalo, lenže robí tak preto, aby na základe nových súvislostí skúmal stále len toho istého, nám dôverne (ne)známeho človeka typu Homo sapiens. Sci-fi považujem za literatúru vyslovene antropocentrickú – ako príklad si uvedme Bradburyho *451 stupňov Fahrenheita*. Ak si použil v súvislosti so science fiction výraz „laboratórny“, je to podľa môjho názoru celkom presné – ide o akýsi riadený pokus, v ktorom človeka autor zasadí do uzavretej sústavy a sleduje, ako sa bude správať v sieti súvislostí, ktoré mu nie sú známe. Je to teda v pravom zmysle slova metóda vedecká. Tento princíp však podľa môjho názoru môže fungovať aj v poézii a ostatne – nie je takýmto spôsobom významná časť celej beletristickej spisby antropocentrická? A keďže literatúra je tvorená jazykom ako produktom a prostriedkom ľudskej komunikácie, nie je jej „psou povinnosťou“ to, aby bola antropocentrická? Samozrejme, píšem to so štipkou hyperbolizovania, nemenej dôležité je totiž človeka neustále upozorňovať na to, že nežije vo vákuu, čo je zrejme „zmyslom“ Bendzákovej zbierky. Ako ale v tomto kontexte vnímaš jej úvodnú báseň, konkrétne prvé dva verše: „*Rozmyšľať v obrazoch / ako Ivan Laučík*“ (s. 8)?

J. B.: Recenzia Ivy Málkovej, publikovaná práve v týchto dňoch na plav.sk, vstupuje do nášho rozhovoru zaujímavým spôsobom. Svoje čítanie začína analýzou práve tej básne, ktorú spomínaš. Jej výklad je presvedčivý, inšpiratívny, zdôrazňuje dramatickú, vážnu stránku Bendzákovej knihy. Za seba by som zvýraznil aj bizarnosť, nevážny spôsob, akým sa v zbierke podáva tragické. Vidno to už v jej názve, kde sa v podobe slova „pohreb“ odkazuje na tú najťažšiu z možných skúseností so svetom ako neznesiteľným bremenom, no zároveň sa celá situácia upresnením posúva do bizarnej roviny, zbavuje pátosu, zjemňuje, skrášľuje a harmonizuje tým, že sa pripisuje andulke, a človek sa ocitá na druhom mieste, ako to býva v mytologickom vnímaní. Dramatické ostáva, no zároveň mizne, a to až do tej miery, že výsledok sa zdá byť ľahším, než v skutočnosti je.

Toto zjemnenie upresňuje, nie je dekoratívne, i keď je pekné. Pekné lietadlá však lepšie lietajú, taká je

skúsenosť pilotov. Definícia vetra ako toho, čo „sladko ubližuje“, v úvodnej básni je presná, lebo sa jej darí pomenovať tento jav v ľudskej úplnosti. Slovo „sladko“ je, samozrejme, kritické, stačí málo a ocitneme sa v sentimentálnom podaní. Myslím, že iný, rozumnejší básnik by takto neriskoval. Bendzák je však akýsi Hlúpy Jano slovenskej poézie. Ponorený v situácii, robí pokusy sám so sebou. Jeho písanie je experimentom v pravom zmysle slova. Všíma si mravce na chodníku, ešte trochu a prihovori sa im, vo svojej hre sa síce neujíma zdochnutej vrany, ale mŕtvej andulky. Svetom postupuje ako rozprávkový hrdina uchádzajúci sa o svoju dušu v stále inej princeznej. Z textov je zrejme, že vznikali ďaleko od literárnovedných inštitúcií, na periférii periférií, a teda z pohľadu písania v prvej línii na miestach, ktoré majú ďaleko aj od bukolickéj samoty kdesi v horách, tam, kam by asi nik nešiel na tvorivý pobyt, kde sa písať poéziu snáď ani nepatrí.

M. M.: Titulnú báseň *Pohreb*, ku ktorej sme teraz presunuli ťažisko nášho dialógu, vnímam aj ja veľmi pozitívne, práve na základe elementu bizarnosti, ktorý obsahuje – ten narúša tú všednosť (ja ju nazývam trochu pejoratívne „banálnosťou“), ktorá podľa môjho názoru sama neposkytuje úplne všetko, čo potrebujeme na to, aby sme mohli postaviť báseň ako múr, ktorý odolá vonkajším vplyvom. Ide tu možno o vzťah medzi látkou a témou (v rakúsovskom zmysle). Látkou sú kamene tohto pomyselného múra – dajú sa na seba naskladať a budú pri istej opatrnosti a dômyselnosti staviteľa na sebe držať, dokonca takýto múr odolá aj vetru, hvízdajúcemu skrz nevyplnené miesta. Takýto múr by som nazval mimetickou poéziou (figurálnou maľbou, ak by som sa mal pridržať už použitej analógie). Ak však do múru pridáme cement, odolá aj silnejším vplyvom – týmto cementom podľa môjho názoru nie je nič iné ako staré dobré „ozvláštnenie“. V prípade básne *Pohreb* toto ozvláštnenie zrejme poskytuje priamo objektívna realita – element bizarnosti, ktorý v texte predstavuje zámena subjektu pohrebu za andulku, naozaj spúšťa „iné videnie“, navádza čitateľa (ale i diváka, ktorý takéto „divadlo“ mohol vidieť) k zamysleniu sa nad hodnotou smrti, ktorá sa v spoločnosti v priebehu vekov mení. V konečnom dôsledku sa však človek nemôže ocitnúť „v pozadí, na druhom mieste“ – báseň ako artefakt sa totiž vždy oblúkom vracia späť k človeku tým, že sa prihovára jemu

a nikomu inému. Teda v situácii v rámci objektívnej reality je v centre andulka, v realite textovej však nemôže byť stredobodom nič iné, iba čitateľ.

A keď už máme niekde čitateľa, podľa môjho názoru ide o to povedať mu niečo, o čom nevedel alebo čo si neuvedomoval. Niekedy je potrebné upozorniť ho na veci „z tohto sveta“, niekedy mu treba vytvoriť „iný svet“, niekedy mu básnik musí ukázať isté jemné súvislosti, potvrdiť mu jeho uhol pohľadu alebo stáť tvrdo proti nemu, polemizovať s ním. Na miestach, kde mám pocit, že so mnou Bendzákova zbierka komunikuje – takým miestom je napríklad báseň *Pohreb*, ktorá je ozaj stimulatívna –, ju vnímam pozitívne, myslím si, že má však aj vyložene slabé miesta, ktoré de facto nie sú ničím iným, len zobrazením toho, čo máme pred očami tak často, že nás to už omrzelo. Na tomto mieste nemám na mysli veci všedné a každodenné, hovorím o nasledujúcom stupni banálnosti – o kliše a stereotypoch v najširšom slova zmysle: „nad tým bilbordý / imitujúce ľudské šťastie / jednoduché ako nová chladnička“ (s. 30); „a nejaký Cigán / sústredene hádže / do automatu / svoje posledné mince“ (s. 40). Naozaj ma niektoré miesta Bendzákovej zbierky vyslovene iritujú, zrejme to je dôvod, prečo k nej ako k celku zaujímam skôr kritický postoj.

Ak tomu správne rozumiem, pri spomínaní výrazu „sentimentálnosť“ (ktorý sa mi zdá v tomto kontexte podobný ako výraz „kliše“) chceš naznačiť, že Bendzákova poézia – súc experimentom – je do istej miery rozkolísaná. To, čo teda ja považujem za silné a slabé stránky tejto konkrétnej zbierky, považuješ ty za nevyhnutný rozptyl, resp. významový diapazón, ktorý je autorským zámerom a bez neho by knižka de facto nemala „zmysel“ (= želaný efekt na čitateľa)?

J. B.: Bendzák neozvlášťňuje to, čo vidí, lebo to by znamenalo predpokladať, že predmet sám osebe nie je dosť zvláštny. Pozlacovať veci je zbytočné, keďže preňho majú hodnotu zlata. Platí za pohľad na ne všetkým časom, ktorý má. V podobe obrazov sa k nim, obyčajným, bez neho nič neznamenajúcim, opakovane vracia.

V „Galérii Bendzák“ je vystavené, ako „nejaký Cigán / sústredene hádže / do automatu / svoje posledné mince“. Nič viac. Holý jav. Každý už niekedy prešiel okolo čohosi takého. Odrazu je však jasné, aká to bola chyba.

Jediným autorským zásahom v tomto prípade je akt

vystavenia, navracania sa k tomu, zaujímanie vzťahu k tomu či dokonca lásky k tomu. Je to podobné, ako keď Jeff Koons vystavil vysávač. Prejsť okolo by znamenalo poprieť zázračnú vlastnosť skutočnosti – to, že v každom jednotlivom fakte a slove, obraze je prítomná a rozpoznateľná celá.

Rozdielnosť našich čítaní zrejme spočíva v rozdielnosti našich očakávaní. Ty k básni pristupuješ skôr ako voda, čakáš, že v tebe čosi „zanechá“, definuješ ju ako objekt, ktorý čitateľovi povie „niečo, o čom nevedel alebo čo si nevedomoval“. Nuž a ja ju čítam skôr ako oheň, ktorý je pripravený sa do textu kvôli významu vlámať ako do záhradnej chatky. Rizikom tvojho prístupu je podinterpretácia, rizikom toho môjho nadinterpretácia. Tvoj prístup je skôr kultúrny, so zmyslom pre kontextovosť, môj je osamejší, vo všetkom, čo spálím, si nakoniec nájdem niečo sám pre seba.

Bendzákove hravé, sentimentálne kolorované obrazy skutočnosti sa mi páčia, hoci sú mi cudzie. Istá recenzentka ho kedysi označila za „sladkobôľneho“ básnika. Myslela to kriticky, no mne sa to zdá výstižné aj na Renoira. Ten tiež pristupoval k lúkam plným čiernej hlíny ako ku krehkým porcelánovým šálkam. Na mieste autora by som si dal vytesať ak už nie na kúriu, tak aspoň na vizitku: „Luboš Bendzák – sladkobôľny básnik – popíjanie piva a zamilovanie sa do hocičoho“.

M. M.: V plnej miere musím súhlasiť s tým, že sme odlišné čitateľské typy. Azda na doplnenie by som dodal, že nejde iba o nad- alebo podinterpretáciu, myslím si, že práve s týmto je neoddeliteľne spojený aj axiologický zreteľ, teda pri takomto type poézie, ktorá cez text sprítomňuje „holé javy“ reality, hrozí mne podhodnotenie a tebe zasa nadhodnotenie – som však toho názoru, že de facto úplne opačne je to pri fikčne orientovanej literatúre. Teda ak sa vrátim k sci-fi, ktoré považuješ za typologicky bizarnejšiu tvorbu, keďže sa snaží realitu „zložiť laboratórne substituovať a generovať“, myslím si, že tam hrozí podhodnotenie v tvojom prípade a u mňa zasa nadhodnotenie.

Hodnotné sú – iste súhlasíš – oba tvorivé typy, „mimetický“ i „imaginatívny“, a to tak isto, ako sú dôležité voda i oheň, teda v konečnom dôsledku tvoj a môj modus čítania považujem za komplementárny, čo ma vedie k nasledujúcemu záveru:

Hoci na začiatku som si kládol najmä otázku, ktorú na základe tvojej poslednej odpovede môžem

parafrázovať do takejto formy – „aký má zmysel Bendzákova zbierka po tom, ako Jeff Koons vystavil vysávač?“ –, musím uznať, že tvoj spôsob čítania a hlavne nadchýnania sa nad predmetnou zbierkou je príliš nákazlivý na to, aby som si z neho aspoň niečo neodniesol. Myslím si, že to stačí – vďaka dialógu sa mi tieto Bendzákove texty viac otvorili (čo môže znieť paradoxne, nakoľko sú ustrojené de facto veľmi jednoducho) a v súčinnosti s tým, ako si formuloval svoje odpovede ty, vo mne celá táto skúsenosť čosi „zanechala“.

J. B.: Aký má zmysel? Taký, ako malo Warholovo zobrazenie Campbellovej polievky dávno pred Koonsom, van Goghovo zaujatie jednou starou prútenou stoličkou, Cézannovo maľovanie stále tej istej hory, ale aj Archimedovo „obrátenie sa“ počas kúpeľa vo vani, Flemingovo zaujatie pre plesnivú Petriho miskú, Newtonovo prekvapenie jablkom, de Montaigneovo analyzovanie vlastných močových kameňov, Magritteovo popieranie fajky, Kraskovo postávanie pred topolmi, taký význam, aký mali všetky tie obrazy citrónov, jabĺk, údenáčov a všetkého ostatného dnes v galériách, kedysi na stoloch, v domoch.

Všetky tie objekty nie sú tým, čím sa zdajú byť, „nie sú to fajky“, ale dvere. Tisíce dverí, ktoré vedú von. Je jedno, ktoré otvoríš, lebo všetky ústia do toho istého otvoreného priestoru.

Problém sci-fi a literárnych generátorov je v tom, že maľujú na múr falošné rokokové dvere neautentické ako laminátové podlahy. Pre toho, kto chce poznať, ako sa veci majú, sú na prekážku.

Ak Jean Genet s nadšením otvoril pred sebou i nami dvere v podobe opisu chrchlá, potom je jasné, že všade vôkol nás sú samé dvere, nič než dvere. Dvere vedúce von z „tohto sveta“ nemožno preceniť. Väčšina vnímajúcich si však zachováva triezvu opatrnosť, váha, zostáva dnu. Čakajú. Nestláčajú kľučku.

M. M.: Doplnil by som, že to, čo nazývaš „falošné rokokové dvere“ je problémom niektorých sci-fi textov (a aj niektorých iných, ktoré môžeme považovať za nekvalitné či umelecky nie hodnotné). Tie, ktoré mám na mysli ja (Bradburyho *451 stupňov Fahrenheita*, Simakovo *Mesto* alebo ostatne aj Tarkovského filmy *Stalker* či *Solaris*), síce obsahujú dvere, ktoré nikam nevedú, ale ich zmyslom nie sú dvere samotné, ale človek v konfrontácii s nimi

Navždy, tempera na papieri, 1996

– je to pokus, preto „science“, podľa mňa však – v týchto prípadoch – podstatnejší ako „fiction“ je tu človek, a ten je autentický. Nezabúdajme, že dvere by boli nanič, keby ich nemal kto otvoriť.

Každopádne, už rozumiem tomu, čo považuješ za „zmysel“ Bendzákovej zbierky a v konečnom dôsledku s tým naozaj nemôžem nesúhlasiť – člove-

ku je neustále potrebné pripomínať dôležitosť aj tých najelementárnejších vecí, aj tých najkaždodennejších maličkostí, aj toho, čo považuje za samozrejmé. Veľká vďaka za tento dialóg.

Juraj Briškár & Matúš Mikšík